

ЕФЕКТИВНОСТ НА ВЪЗПИТАТЕЛНИТЕ МЕРКИ ПО ЗАКОНА ЗА БППМН

(АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕ)

1.Необходимост от изследването

Законът за БППМН възлага на местните комисии специфичната дейност по разглеждане на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните **(възпитателни дела)** и налагане на **възпитателни мерки, като алтернатива на наказанията**. Предвидените в закона възпитателни мерки са единствено образователни, възпитателни и социални, от тях не следват наказателноправни последици, за разлика от осъждането, което се отразява в свидетелството за съдимост. С последните промени в ЗБППМН (2004 г.) българския модел за правораздаване по отношение на ненавършилите пълнолетие лица беше напълно синхронизиран с международните стандарти, приети от ООН и Съвета на Европа. С новите законови промени се осигуриха гаранции за правата на маловръстните извършители – цялостен съдебен контрол върху всички решения на местните комисии, с които се налагат възпитателни мерки без отделяне от семейството, възпитателните мерки, при които маловръстният бива отделен от семейството се налагат само от съд, при двуинстанционно съдебно производство.

През изминалия период с новите процедури по образуване и разглеждане на възпитателните дела и налагането на допълнения набор от възпитателни мерки и мерки спрямо родителите, МКБППМН постигнаха много добри резултати по превенцията на девиантното поведение на малолетните и непълнолетните. Анализът на данните от НСИ, ВКП и МВР показва, че от 2005 г. насам, относителният дял на криминалните деяния, извършени от малолетни намалява. Намалява и относителният дял на тези деяния при непълнолетните, с изключение на 2010 година, когато е налице 10% увеличение при кражбите – факт, лесно обясним със световната финансова криза.

Наред с това обаче в практиката се очертават и проблеми: неуредени нормативно процедури за контрол и наблюдение по изпълнението на мерките по чл. 13, ал. 1, т. 6 (забрана на непълнолетния да посещава определени места и заведения); т. 7 (забрана на непълнолетния да се среща и установява контакти с определени лица) и т. 8 (забрана на непълнолетния да напуска настоящия си адрес); негативно отношение на институции и НПО към налагането на най-тежките мерки, свързани с отделяне на

детето от семейството (настаняване във ВУИ и СПИ) и неправилното тълкуване на тези мерки като лишаване от свобода.

Съществуват и проблеми при мерките по чл. 15 от ЗБППМН, спрямо родители или лица, които ги заместват. Анализът на данните от НСИ по индикаторите на Централната комисия за БППМН показва, че част от мерките по чл. 15 се прилагат рядко, без да са ясни причините за това, въпреки, че значителна част от противообществените прояви на маловръстните са извършени поради родителско нехайство, липса на родителски контрол, грешки във възпитанието, конфликти в семейството, неправилно общуване, изолация.

Изхождайки от посочените факти и с цел усъвършенстване на дейността по възпитателните дела, в изпълнение на законово регламентираната функция на Централната комисия по провеждане на изследвания, анализ на данни и изготвяне на прогнози беше предвидено провеждане на проучване и анализ на ефективността на възпитателни мерки по чл. 13 от Закона за БППМН и мерките спрямо родителите по чл. 15 от същия закон.

2.Цел на изследването

Основната цел на изследването е да установи резултатността на възпитателните мерки по чл. 13 от ЗБППМН, налагани по отношение на децата с противоправно поведение и мерките по отношение на родителите по чл. 15 от ЗБППМН. Другите цели на изследването са на основата на набраната информация, нейния анализ и направените изводи да се очертаят проблемите, да се направят препоръки за повишаване на ефективността на мерките по чл. 13 и чл. 15 от ЗБППМН, да се повиши като цяло ефективността на превантивната дейност, да се усъвършенства възпитателния и ресоциализационния процес при децата с девиантно поведение, както и да бъдат актуализирани указния на ЦКБППМН относно процедурите по изпълнение на възпитателните мерки.

3.Методика на изследването:

3.1.Метод на проучване – анонимна анкета с малолетни и непълнолетни, на които са били наложени възпитателни мерки; с родителите на тези деца; със секретари на МКБППМН; с инспектори на ДПС, със социални работници от ОЗД. В рамките на

изследването и с цел съпоставяне на данните е направен и анализ на статистически данни от НСИ по наложените възпитателни мерки и мерките спрямо родителите; анализ данни на настанени малолетни и непълнолетни във ВУИ и СПИ.

3.2.Респонденти (целеви групи): секретари на МКБППМН в страната, инспектори на детските педагогически стаи към МВР (ИДПС), социални работници от дирекциите „Социално подпомагане - представители на Отделите за закрила на детето (ОЗД), малолетни и непълнолетни с наложени възпитателни мерки и родители на малолетни и непълнолетни с наложени възпитателни мерки.

3.3.Извадка: репрезентативна за секретарите на МКБППМН, по един ИДПС от общините и районите, попаднали в извадката, по един социален работник и по 10 деца от най-големите столични райони и областни центрове; по 5 за средните, по двама и по един от малките и най-малките общини. За родителите съответно: пет от големите столични райони и областни центрове, по двама и по един от малките и най-малките общини.

3.4.Емпирични индикатори

- позитивно влияние на наложени възпитателни мерки върху маловръстния (в относителен дял от случаите за година); кои и какви комбинации от мерки;

- постигнати позитивни резултати при родителите след налагането и изпълнението на мерки по чл. 15 ЗБППМН (относителен дял от случаите, кои мерки и кои комбинации);

- липса на промяна в поведението на родителите след налагането на мерки по чл. 15 от ЗБППМН.

3.5.Инструментарий (въпросници): отделни анкети за всяка група респонденти по сравними индикатори.

3.6.Обработка на информацията: Типологизиране на откритите въпроси, кодиране на съответните отговори в анкетните карти и подготовката им за електронна обработка с компютърна програма за статистическа обработка на данни **SPSS**.

Подготовката и организацията за провеждане на изследването позволи много висока степен на представителност на извадката, с гарантирана достоверност на информацията, получена от основните групи респонденти. Анкетните карти бяха попълнени от различни групи експерти от 1/3 от общините (и районите в градовете с районно деление) в страната: 94 секретари; 86 ИДПС; 86 представители на ОЗД; от 363 малолетни и непълнолетни с наложени възпитателни мерки от които 66.1% момчета и 33.9% момичета и от 360 родители на деца с разгледани възпитателни дела.

4. Резултати от изследването

Възпитателното дело е вид специфична превенция, основна форма за коарекционно-възпитателно въздействие върху малолетни и непълнолетни правонарушители или такива със сериозно отклонение в поведението си. Целта е възпитателното дело да бъде организирано и проведено по такъв начин, че максимално да постигне възпитателната цел, маловръстният да почувства добронамереността и загрижеността за него, да се постигне траен превантивен ефект, преосмисляне и осъзнаване на действията и отношенията към нормите в обществото, толерантност и зачитане на интересите и на другите. Изисква се специален подход към маловръстния, като се изхожда от особеностите на детската възраст, от максимата, че децата са формиращи се личности и у тях не са залегнали трайно асоциални навици, че поведението им е израз и на психофизиологичното им развитие, на определени възрастови особености. Изключително важно значение има отчитането на динамичното взаимодействие на детето със социалната среда, анализирането на сложния комплекс от причини и условия, различни за различните престъпления и противообществени прояви, техният интензитет и взаимодействие. Изисква се познаване на силните страни на детето, използването на компенсаторни механизми за отстраняването или ограничаване на определени дефицити в поведението му. От ефективността на тази форма за въздействие до голяма степен зависи и резултатността в превенцията и противодействието на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. Това определя и необходимостта от периодичен анализ на възпитателните дела и възпитателните мерки.

Възпитателни дела

(по данни на НСИ)

Години	Решени възпитателни дела (бр.)	Наложени възпитателни мерки (бр.)	Децата с наложени възпитателни мерки (бр.)	Възпитателни мерки на едно дете (среден брой)
---------------	---	--	---	--

2007	6114	9635	7492	1,3
2008	5642	9033	6919	1,3
2009	5298	8507	6373	1,1
2010	5437	8606	6519	1.3
2011	5766	8945	6730	1.3

По данни на НСИ в преобладаващата си част (74.0%) възпитателните дела са образувани по предложение на прокуратурата, предимно за престъпления, извършени от непълнолетни. През 2011 г. делът на образуваните дела по предложение на полицията е 21.2%. Само в 7.4% от случаите през 2011 г. делата са разгледани по сигнали на длъжностни лица и граждани.

От всички малолетни и непълнолетни с наложени възпитателни мерки 20.1% са момичета.

През 2011 година, както и в преходните години са били налагани следните възпитателни мерки:

-“предупреждение” в 3235 случая;

-“поставяне под надзор на обществен възпитател” в 1973 случая. Тази мярка е особено ефективна за индивидуална работа, с голям възпитателен потенциал за постигане позитивна промяна в личността на маловръстния с девиантно поведение;

-“предаване на родителите или лицата, които ги заместват за полагане на засилени грижи” в 1179 случая;

-“задължаване да участва в консултации, обучения и програми за преодоляване на отклоненията в поведението” в 807 случая;

-“предупреждение за настаняване във ВУИ с изпитателен срок шест месеца” в 560 случая.

Като добра практика се е утвърдила мярката “задължаване на непълнолетния да извърши определена работа в полза на обществото”. За 2011 г. тя е наложена в 323 случая. Мярката “задължаване да се извини на пострадалия” е наложена в 198 случая.

Сред мерките, свързани с ограничение на определени права на непълнолетните извършители по т.т.т. 6,7,8 на чл. 13 от ЗБППМН най-често през 2011 г. е налагана мярката “забрана на непълнолетния да се среща и да установява контакти с определени лица”- в 210 случая; мярката “забрана на непълнолетния да посещава

определени места и заведения” - в 86 случая; мярката “забрана на непълнолетния да напуска настоящия си адрес” - в 84 случая.

През 2010 г. се наблюдава тенденция на увеличение на случаите, когато е била налагана мярката “задължаване на непълнолетния да отстрани със свой труд причинената вреда” – 83 случая.

Най-тежките мерки по чл. 13, ал. 1, свързани с отделяне на детето от семейството му – “настаняване в СПИ” и “настаняване във ВУИ”, се налагат само от съда и то само когато всички други мерки за въздействие са изчерпани. Предвидено е и двуинстационно обжалване на тези мерки, с оглед осигуряване на защитата правата на детето в съответствие с най-добрия му интерес. Съдът взема решение за настаняване в корекционно-възпитателни заведения по предложение на МКБППМН след разгледано възпитателно дело, или по своя преценка може сам да налага тези мерки.

През 2011 г. мярката “настаняване в СПИ” е наложена в 68 случая - значително по-малко спрямо предходната година години, а мярката “настаняване във ВУИ” в 139 случая.

По данни на НСИ основните характеристики на малолетните и непълнолетните с наложени възпитателни мерки са устойчиви във времето:

- малолетни - 2272, от които 435 момичета;
- непълнолетни - 4458, от които 917 момичета;
- ниско образователно равнище - никога не са посещавали училище - 182; с незавършено начално образование - 1091; с начално образование- 2721;
- малолетни и непълнолетни, привлечени за втори или повече пъти на възпитателно дело - 17.2%;
- всяко трето дете от тези с наложени възпитателни мерки преди последното възпитателно дело е водено на отчет в ДПС;
- незначителна част (около 1.2%) от всички маловръстни с наложени възпитателни мерки са били в корекционно-възпитателни заведения преди последното възпитателно дело;
- около 57.6% са живели при двамата родители, а 30.2 % - само при единия родител, най-често майката.

Силен криминогенен фактор за девиантното поведение на децата са недостатъчната грижа от страна на родителите, тяхното negliжиране в семейната среда, безотговорността и родителската некомпетентност. Негативните модели на поведение, усвоявани в семейството и криминогенната семейна среда формират у

подрастващите трайни нагласи за асоциално поведение. Спрямо такива родители ЗБППМН предвижда налагането на санкциониращи мерки в случаите, когато по време на възпитателното дело се установи че не полагат достатъчно грижи за възпитанието на децата си и в резултат децата са извършили противоправни деяния.

По данни на НСИ, през 2011 г. на основание чл. 15 от ЗБППМН са наложени 573 мерки по отношение на родители, при 568 през 2010 г. Най-често налаганата мярка (почти в 2/3 от случаите) е “предупреждение”.

Мярката “глоба от 50 до 1000 лв. е наложена само в 119 случая, като едва в 38 случая глобата е била заменена с извършване на работа в полза на обществото.

5. Анализ на данните от изследването

Анализът на данните от анкетата с малолетните и непълнолетните, на които са налагани възпитателни мерки илюстрира отношението на децата към тези мерки, тяхната оценка доколко са били справедливи и доколко са им повлияли да се създаде нова насоченост към ценностите, ограничаване на дефицитите и преодоляване на отрицателните отношения, наклонности и желания.

ИДПС посочват като значим проблем неявяването на малолетни и непълнолетни на възпитателното дело. По този начин възпитателните дела се отлагат и след изтичане на давностния срок се прекратяват. **За решаването на този проблем, ИДПС предлагат промяна в ЗБППМН - налагане на санкции при неявяване на първото дело без уважителни причини.**

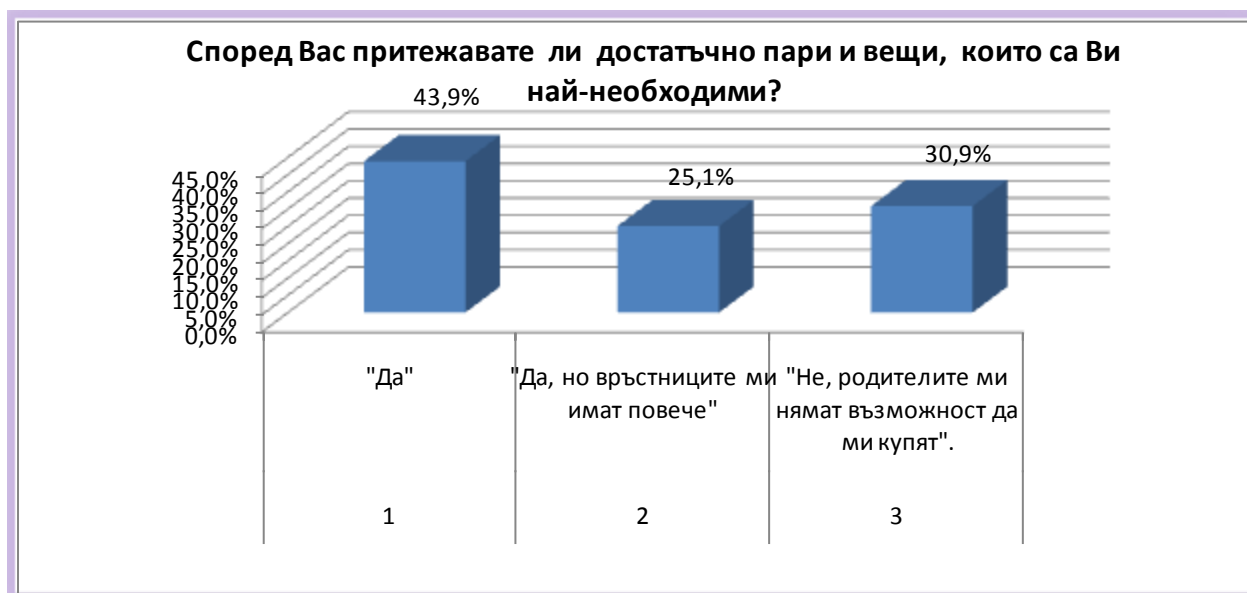
Налагането на възпитателни мерки е превенция за отстраняване или ограничаване на факторите, породили девиантно поведение. Това предполага изследване на социалната насоченост на личността, отчитайки нейната ценностна ориентация, съобразно условията, в които се е развивала. **Ключово значение има познаването на нуждите и потребностите на детето.** Според известния американски психолог Е. Маслоу дете, което е несигурно, неудовлетворено в базовите си потребности – сигурност, принадлежност, обич, ще проявява повече егоизъм, омраза, деструктивност¹.

5.1. Децата с наложени възпитателни мерки

¹ Маслоу, Е. –Мотивация и личност С., 2001

Потребностите са изходния пункт в дейността на всеки индивид. Личността винаги преживява процес на мотивиране преди потребността от извършване на действие. В крайна сметка удовлетворяването на потребностите зависи от обективната среда, от ситуацията, както и от субекта и обекта на потребности. Неудовлетворяването на някои от потребностите или частичното им задоволяване понякога води до деформиране на ориентацията в заобикалящата действителност. Данните от изследването показват, че относно **задоволяването на потребностите**, значителна част от анкетираните (43.9%) са посочили, че притежават достатъчно пари и вещи, които са им най-необходими; 30.9% са отговорили, че родителите им нямат възможност да им купят; 21.5% отговарят, че родителите им смятат, че искат много. (Фиг. 1)

Фигура 1

В тази връзка следва да се посочи, че маловръстните правят сравнение с възможностите на техните връстници при задоволяване на нуждите - 25% смятат, че притежават необходимото, но връстниците им имат повече.

Характерно за юношеска възраст е самоутвърждаването, стремежът подрастващият да бъде забелязан, борбата за лидерство или за заемане на определено място групата, криворазбран героизъм, протест срещу реална или мнима несправедливост и т. н. Отрицателната насоченост обаче обуславя обществено неприемливи форми на поведение. **Маловръстните в тази възраст осъзнават потребностите си от позицията на своята новосформираща се самооценка.** Поради недостатъчен житейски опит е изострена критичността им към другите. Тези особености все по-ярко открояват признаците на несъответствие между претенции и

възможности, между субективен и действителен свят. При определени условия и въздействия се създават предпоставки за нарушения, които в очите на подрастващите изглеждат като приключения.

За удовлетворяването на **потребностите, които силно са мотивирали маловръстните и са емоционално привлекателни** за тях, в редица случаи те стигат до нарушения на морални и правни норми – **16.5%** от анкетираните са посочили, че са имали нужда от пари за **развлечения**; **15%** са имали нужда от **силни преживявания**, **16.2%** са искали да се **издигнат в очите на приятелите** си.

Анализът на данните показва **силното влияние на приятелите** за извършването на противообществени прояви. Според **32%** от анкетираните, приятелите са ги накарали да извършат противообществени прояви.

Силно влияние оказва и **липсата на подходящи занимания през свободното време. Този феномен следва да бъде обект на следващо проучване.**

Като значим фактор за извършването на противообществени прояви, **15.3%** от анкетираните деца са посочили **лошите отношения с родителите**, а **11.5%** липсата на родителски контрол. (Фиг. 2)

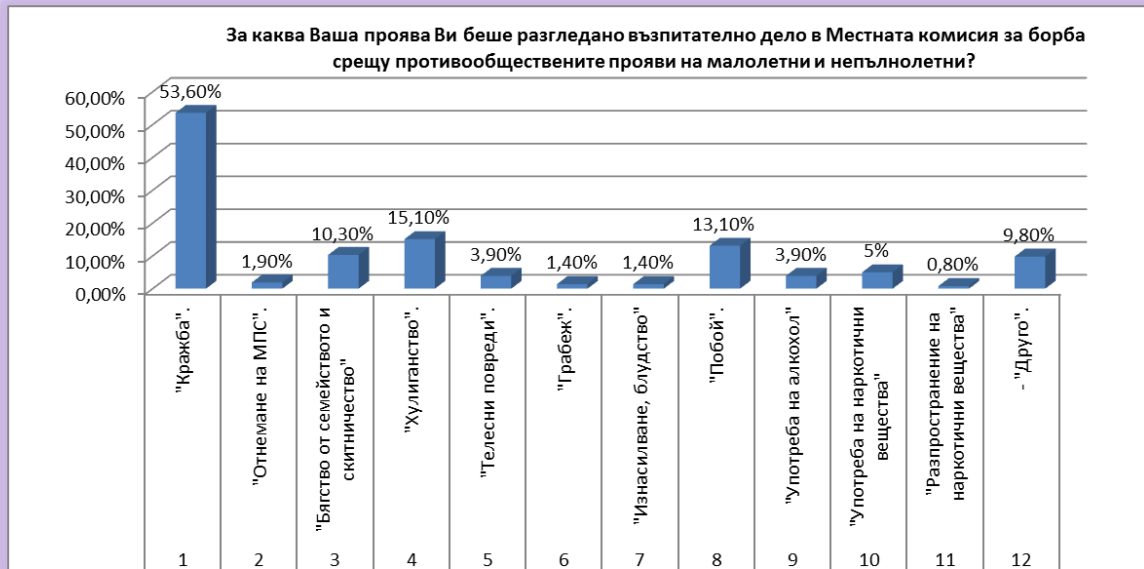
Фигура 2

Изследването няма цел изчерпателно да се спира на факторите, които въздействат на подрастващите за формиране на девиантно поведение и извършване на противообществени прояви. Акцентът е върху възпитателните дела и ефективността на възпитателните мерки.

Изследването проследява за какви противообществени прояви преимуществено са разгледани възпитателни дела - 53.6% от възпитателните дела са за кражби; 15.1% за хулиганство; 13.1% за побой; 10.3% за бягство от семейството и скитничество; 5% за употреба на наркотични вещества; 3.9% за употреба на алкохол; 1.4% за грабеж; 1.4% за изнасилване или блудство. Другите посочени противообществени прояви са под един процент. (Фиг. 3)

Фигура 3

Потвърждава се изводът, че най-масовата проява, извършвана от малолетни и непълнолетни е кражбата.

Сред доминиращите противообществени прояви обаче са и прояви, свързани с агресия - насилие, хулиганство, нанасяне на побой, като и деяния свързани с висока степен на риск за маловръстния - бягство от семейството и скитничество. В значителна степен тези деяния са свързани с **нарушения в общуването и се подсилват от лошите взаимоотношения и конфликти в семейството и близкото социално обкръжение**. Характерно за тези маловръстни са повишена емоционална възбудимост, афективност, грубост и агресивност. Това са потвърждава и от факта, че значителна част от анкетираните маловръстни (34.4%), извършили такива прояви преди възпитателното дело са водени на отчет в ДПС.

Интерес представляват резултатите от изследването, свързани с **отношението на родители, учители и приятели към маловръстните с девиантно поведение след разглеждането на възпитателното дело**. От промяната в отношението към тях може

да се правят изводи за въздействието на възпитателното дело и наложените възпитателни мерки.

Като **позитивна промяна** след разглеждане на възпитателното дело може да се оцени **засиленият интерес на родителите към проблемите на детето им** - 42.9% от анкетираните деца посочват този отговор, както и **засиленото общуване на родителите с маловръстния** - според 36.2% от анкетираните деца.

В желанието си да помогнат на детето си, родителите са предприемали и други мерки: 32.5% са наложили на детето си забрана да се среща с приятели; 12% са го преместили в друго училище с цел откъсване от неблагоприятната среда. В част от случаите обаче родителите не проявяват необходимата отговорност и остават индиферентни към поведението на децата си след възпитателното дело - 10% от анкетираните посочват, че родителите им не искат да се занимават с тях, а 8.9% посочват, че искат да ги изпратят в интернат. По този начин родителите абдикират от родителската си отговорност и се стремят да прехвърлят на държавата основното си задължение като родители – да отглеждат и възпитават децата си. (Фиг. 4)

Фигура 4

В тази връзка местните комисии за БППМН са изправени пред сериозен проблем. В изпълнение на своята законово регламентирана функция по организация на цялостната социално-превантивна дейност на територията на общината, МКБППМН следва да засилят и разширяват партнирането си с родителите, съвместните дейности с

тях, оказването на помощ и подкрепа. Видна е и необходимостта от активно търсене на съдействието на прокуратурата и съда.

Според анкетиранията деца, значителна част от **учителите** са проявили разбиране към тях след възпитателното дело - 31.5% посочват, че учителите са започнали да разговарят по-често и доброжелателно тях; 12.1% посочват, че са ги включили в извънкласни дейности. Значителна част от анкетиранията деца (34.5%) обаче посочват, че учителите не са научили за извършените отрицателни прояви и съответно не са изразили каквото и да е отношение. Прави впечатление, че 12.2% от анкетиранията деца споделят, че учителите открито са показвали лошото си отношение към тях, 4.8% са били принудени да напуснат училището, а според 3.9% от анкетиранията учителите са посъветвали съучениците им да не дружат с тях.

Данните говорят, че по този начин част учениците остават затворени в себе си, в изолация от класа, с формирана отчужденост и отбягват всякакви мероприятия, организирани от училището. (Фиг. 5) Изолацията формира у децата и отчуждение и негативизъм към всичко, което по някакъв начин е свързано със спазването на правила – училище, семейство, общество.

Фигура 5

В развитието и формирането на личността важно значение има и **влиянieto на приятелите**, на неформалната група, където маловръстният развива определени качества. Данните от изследването показват, че на 29% от маловръстните, на които са разгледани възпитателни дела, приятелите са помогнали да се променят. Това е особено важно, като се има предвид, че мнението и подкрепата на приятелите оказва

силно влияние върху подрастващите. В преобладаваща си част обаче (71.0%), анкетираните посочват, че не са получили помощ от приятели; на значителен процент (43.9%) на приятелите им е безразлично, а 7.5% от анкетираните посочват, че приятелите им се подиграват.

Липсата на приятелска подкрепа се отразява особено негативно върху маловръстния. **Безразличието на приятелското обкръжение към противообществените прояви е показател за индивидуалистични нагласи и асоциално ценностно отношение.** Този феномен не може да бъде коментиран тук. Видна е необходимостта от неговото проучване, от изясняване на причините за подобно безразлично отношение. Темата е обширна и следва да бъде обект на следващо социологически проучване на Централната комисия за БППМН.

Възпитателното дело дава възможност да се анализират факторите довели до извършването на противообществените прояви и личностната характеристика на маловръстния, да се въздейства върху съзнанието му, като бъде насочван към обективна самооценка на собственото поведение, към осъществяването на морален самоконтрол, към формиране на изисквания към себе си и нравствена отговорност. ”Съвестта на човека е вътрешният съдия осъждащ или одобряващ действията или постъпките, регулиращ поведението на личността.”² В резултат на всичко това маловръстният има възможност да преосмисли и прецени извършеното деяние и отношението си към нормите в обществото.

Според експертите, които участват при разглеждане на възпитателни дела, **процедурата по делото оказва положителен възпитателен ефект.** Отговорите на въпроса „Смятате ли, че процедурата на провеждане на възпитателното дело оказва възпитателен ефект върху децата с асоциално поведение?” имат следното разпределение:

Отговори (в %) /респонденти/	Секретари	ИДПС	Социални работници
Да	70.2	46.5	51.8
Понякога	29.8	53.5	48.2
Не	0	0	0

⁶ Ковалев А. Психологические основы исправления правонарушителей. - М, 1969;

Въпреки различията в процентните съотношения, всички експерти – секретари на местни комисии, инспектори ДПС и социални работници считат, че възпитателното дело има положителен ефект. Нито един експерт от трите групи не е посочил отрицателен отговор.

Според данните от изследването 39.2% от анкетираните деца са се чувствали неловко по време на възпитателното дело. Според експертите, този дял е значително по-голям: 74.5% от секретарите, 61.6% от ИДПС и 61.6% от представителите на ОЗД преценяват (анкетираните са имали възможност да посочат повече от един отговор), че децата се чувстват неловко по време на възпитателното дело. Близко половината от анкетираните деца (48.6%) са отговорили, че се срамуват от това, което са извършили. Висок е и процентът на експертите, според които по време на възпитателното дело децата се срамуват (секретари – 57.4%; ИДПС – 57.0%; социални работници – 55.8%).(фиг. 6)

Фигура 6

Показателно е, че едва 9.1 % от децата дават отговор „беше ми все едно“. Фактът, че толкова висок процент от децата се чувстват неловко и се срамуват по време на възпитателното дело означава, че възпитателното дело им е помогнало да осмислят и да разберат какво са извършили и какво са причинили с деянието си, да преживеят своеобразен катарзис, който да доведе до позитивна промяна в поведението им.

В резултат на тези преживени състояния и преосмисляне на извършеното, 30.7% от анкетираните деца посочват, че се разкайват. Значително по-висок е процентът на

експертите (секретари – 75.5%; ИДПС – 47.7%; социални работници – 46.5%), които посочват, че децата са изпитали разкаяние.

Една пета (20%) от анкетираните деца посочват, че са “доволни, че са ги спрели навреме, преди да направят нещо по-лошо”. Подобни са и становищата на експертите (18.1% от секретарите, 11.6% от инспекторите ДПС и 24.4% от социални работници посочват този отговор.

Едва 8.6% от анкетираните деца са посочили, че са се чувствали обвинени несправедливо. Преобладаващият дял от тях - 91.4% осъзнават извършеното и не се чувстват несправедливо обвинени. Логичен е изводът, че възпитателното дело въздейства на огромна част от маловръстните, извършили противообществени прояви позитивно и чрез възпитателните мерки се постига промяна в поведението.

Интерес представляват отговорите на онези 11.4% от анкетираните, посочили „Беше ме яд на всички възрастни около мене”. Предмет на едно бъдещо изследване следва да бъдат причините за този отговор, както и чувствата на децата, мотивира ли ги да го посочат.

Експертите посочват, че възпитателното дело има най-добър ефект, когато се зачита личността на маловръстния (секретари 54.8%; ИДПС – 47.6% и ОЗД – 51.8%) и когато възпитателната мярка породи емоционално отношение (секретари – 33.3%; ИДПС – 28.6% и ОЗД – 37.6%).

Според експертите в преобладаващия брой случаи (секретари - 91.3%; ИДПС – 87.1% и ОЗД – 74.1%), наложените възпитателни мерки предизвикват положителни промени у подрастващите

Възпитателните мерки коренно се различават от наказанията. Те са средство за реакция към определени прояви и представляват реализация на възпитателния метод на въздействие. След промените в закона, наборът от мерки се увеличи, както и възможността, в зависимост от случая да се налагат няколко мерки. Данните от изследването показват, че предпочитанията са към някои от тях.

Според анкетираните деца най-често налаганата мярка е “поставяне под възпитателен надзор на обществен възпитател” - 66.6% посочват този отговор, следва мярката “предупреждение” – 52.6%; “задължаване да участва в консултации, обучения и програми за преодоляване на отклоненията в поведението” – 24.5%. Най-ограничено според децата са налагани мерките “забрана на непълнолетния да напуска настоящия си адрес – 1.4%; “задължаване на непълнолетния да отстрани със свой труд причинената вреда, ако това е в неговите възможности” – 0.3%.

Силно редуциран е броят на предложенията на МКБППМН до съда за налагане на мерките, свързани с отделяне на детето от семейството – „настаняване в СПИ” – 3% и „настаняване във ВУИ – 2.8%. (фиг.7)

Фигура 7

Мерките, при които детето се отделя от семейството се налагат само в краен случай, когато са изчерпани възможностите на мерките без отделяне от семейството, когато семейната и социална среда са вредни за детето и като резултат от влиянието на тази среда деформациите в неговото поведение са се задълбочили. В тези случаи в най-добрия интерес на детето е то да бъде изведено от криминогенната семейна и социална среда.

Неправителствената организация Български хелзинкски комитет от години наред твърди, че настаняването в корекционно-възпитателни заведения е “наказателна мярка,” форма на лишаване от свобода. Това становище БХК застъпва и по повод

жалба № 51776/2008 г. на момичета от България, настанени във ВУИ. **Европейският съд обаче, позовавайки се на чл. 5§1d от Европейската конвенция по правата на човека, не е намерил нарушение на правата на тези деца по повод настаняването им във възпитателно заведение (ВУИ). В тази връзка Европейският съд е постановил Решение „А” от 30.11.2011 г., с което отхвърля жалбата като неоснователна.** В аргументите на решението на съда категорично се заявява, че съгласно чл. 5§1d от Европейската конвенция по правата на човека този текст, не е незаконосъобразно лишаването от свобода на непълнолетно лице, ако е постановено *„за да се осигури надзор с възпитателна цел или законосъобразно лишаване от свобода на такова лице, с цел да се осигури неговото явяване пред предвидената в закона институция”*. Противно на твърденията, изложени в жалбата, Съдът изтъква, че *„решенията на властите се вписват в рамката на сериозните усилия, насочени да поставят жалбоподателките в пространство, което им предоставя възпитание под наблюдение и възможност да продължат училище.(§73)*

Оплакването на допуснато нарушение на наказателните аспекти на правото на справедлив процес по чл. 6 от Конвенцията е отхвърлено от Съда като недопустимо *ratione materiae* поради това, че **чл. 5§1d дори не изисква мярка от такъв характер да бъде постановявана от съд.** Той напомня, че приложената по отношение на жалбоподателките възпитателна мярка е част от съвкупността от възпитателни мерки, които могат да бъдат приложени по отношение на малолетни и непълнолетни, и тя няма характеристиките на наказателна санкция.

Във връзка с мерките „настаняване във ВУИ” и „настаняване в СПИ”, експерти предлагат да се коригира възрастта за настаняване началната възраст да се повиши от 8 на 12 години, горната възраст - от 16 до 18 ненавършили години.

Анализът показва, че най-често налаганите от комисиите мерки са се утвърдили и като най-ефективни. Това са мерките „поставяне под надзор на обществен възпитател”, „предаване на родителите за полагане на засилени грижи” и „задължаване да участва в консултации, обучения и програми за преодоляване на отклоненията в поведението”. Изборът на възпитателната мярка е свързан и с конкретната противообществена проява, с възможностите на родителите, с личностната характеристика на детето и неговата ценностна ориентация, степента на девиацията, на риска и т. н.

Важен акцент в изследването е **оценката, която децата дават на наложените им възпитателни мерки.** Преобладаващата част от анкетираните деца (56.8%)

посочват, че мерките са справедливи и те ги приемат като възможност да се поправят; 8% оценяват мерките като много строги; 1.4% като много леки; 32.9% не могат да дадат преценка. (Анкетираните са имали възможност да посочват повече от един отговор) (Фиг. 9)

Фигура 9

Всяка възпитателна мярка, наложена своевременно, увеличава шансовете за по-бързо повлияване на маловръстния, извършил асоциални прояви. В тази връзка отговорите на анкетираните маловръстни са показателни за наложените възпитателни мерки за промяна в поведението. Според 60.6% от анкетираните деца мерките са помогнали да променят поведението си; според 26.1% - да променят поведението си отчасти; едва 3.3 % от анкетираните деца считат, мерките не им помагат.

През юношеството подрастващите се стремят към самостоятелност и независимост, търсят собствената си идентичност, отхвърлят норми и направляване на поведението. Същевременно обаче при тях е налице ограничен социален опит и подрастващите има нужда да чувстват, да им бъде показвана обичта и подкрепата на родителите, на приятелите и други важни за тях личности от микросредата, за да се чувстват спокойни, значими и уверени.

Важно значение за промяната на маловръстния след приключване на възпитателното дело има подкрепата на родители, институции, учители, близки и т.н.

Според анкетираните деца, преобладаващата част от тях (68,3%) са получили подкрепа от родителите си; 63% - от обществените възпитатели; 45.7% от местните

комисии; 23.6% от инспекторите на ДПС. Подкрепа от училищните психолози са получили 19.5%, от учителите – 15.8%, от приятелите – 15.6%, а от педагогическия съветник само - 11.2% . (Анкетираните са могли до посочват повече от един отговор) (фиг. 9)

Фигура 9

Подкрепата за маловръстния е особено важна в този труден момент, за да почувства, че не е изолиран, че не е отхвърлен, а напротив – с грижа и внимание му се дава шанс да се промени. Данните показват, че **98.9% от анкетираните деца споделят, че им е оказана подкрепа** - засилено общуване с маловръстния, засилен интерес към проблемите му, помощ за повишаване на успеха, намиране на работа, включване в извънкласни форми. В много редки случаи помощта се е изразявала в отпускане на социална помощ - едва в 1.8%.

Ефективността на възпитателните мерки следва да се преценява и с оглед по-нататъшното предпазване от повторно извършване на деянието. В тази насока можем да различим оптимален вариант за постигане на целите на налаганата мярка и достатъчен за поставяне на основата на ресоциализацията. Постигането на

ефективност на възпитателната мярка е свързано и с работа за подобряване на социалната среда, превенция на употребата на алкохол, наркотици, насилие, ограничаване на конфликти и т. н.

Резултатите от изследването показват, че според 18.5% от анкетираните маловръстни след първото възпитателно дело те са имали нови противообществени прояви. **За 81.1% от анкетираните деца обаче е възпитателното дело е изиграло своята роля и те повече не са извършвали противоправни деяния, което е недвусмислено доказателство за ефективността на възпитателните мерки.** *Като най-честа причина за повторно извършване на противообществени прояви анкетираните маловръстни посочват влиянието на приятелите; липсата на материални средства и лошите отношения в семейството.*

6.2.Родители, на чиито деца са наложени възпитателни мерки

Възпитателното въздействие на родителите върху подрастващите е двойко: първо - съзнателно, целенасочено възпитание, когато родителите учат подрастващия, възпитават у него навици и привички, наказват и поощряват; второ - самите условия на живот в семейството, неговият бит, традиции, взаимоотношения, личностните качества на родителите, морални принципи, интереси, потребности, “образци” на поведение, постъпки и традиции в семейната микросреда.

Анализът на данните от анкетните карти на родители, на чиито деца са наложени възпитателни мерки, дава възможност за по-цялостна картина на отношението на родителите към възпитанието, към потребностите на техните деца, към извършените противообществени прояви, наложените възпитателни мерки и мерките, наложени от МКБППМН на родителите.

Съпоставените отговорите и сравнителният анализ на данните от анкетните карти на децата и анкетните карти на родителите показват разнообразна картина – в някои от случаите данните се припокриват, в други има съществени различия.

Анализираните резултати на **проблемите, които анкетираните родители имат при възпитанието на децата си** показват, че според 33.6% от родителите децата им не приемат и се противопоставят на техните изисквания; според 32% от анкетираните родители децата им имат проблеми с дисциплината в училище; според 29.4% - със спазването на вечерния час; 29.7% посочват проблеми с неизпълнение на поставените от тях задачи, а според 25.8% от анкетираните родители децата им не

желаят да поемат отговорности.(Анкетираните са имали възможност да посочват повече от един отговор) (Фиг. 10)

Фигура 10

Очевидно, маловръстните проявяват неудовлетвореност от подхода и отношението на родителите си. (В случая не бива да се изключва и субективизмът в преценката на детето.) Данните показват, че преобладаващата част от родителите (66.5%) се опитват да анализират проблемите, да разговарят с децата си, но не винаги успяват. Като много сериозен проблем (51.4%) родителите посочват силното повлияване от приятелите, а 23.1% посочват като сериозен проблем честите конфликти и агресивност. **Потвърждава се тезата за доминиращо влияние на приятелите в юношеската възраст.** В много случаи, маловръстни с противообществени прояви заемат неудовлетворително положение в училищния колектив и естественият стремеж към равноправно общуване води до установяване на контакти с лица, които се намират в същото положение, на основата на “духовната общност”, общността на интересите, възгледите. По този начин се създават предпоставки за утвърждаване на противоположна насоченост на поведението.

Родителите определят влиянието на приятелите като особено силен фактор (цитираните по-горе 51.4 %). В същото време обаче, данните на изследването показват, че **само 39.6% от родителите познават приятелската среда на децата си**, 53.9% я познават само отчасти, а 6.5% изобщо не я познават. Данните говорят за недостатъчна заинтересованост от страна на родителите и за липсата на доверителни отношения.

Същевременно, **прилагането от родителите на неправилни методи на възпитание води до възникването у подрастващите на чувство на обида**, състояние на стрес, което понякога преминава в агресия и съпротива срещу родителския авторитет, отчуждаване на децата от семейството. **При появата на деформации в поведението на детето, такива родители се затрудняват да изберат най-сполучливите средства и методи за преодоляването им.**

Родителите посочват, че след извършването от детето на противообществена проява, са прилагали предимно забрана да се среща с приятели – 34.4%; забрана да излиза от къщи – 18.3%; физически наказания – 3.3%; преместване в друго училище – 15.8%; отказ да се занимават повече с него – 4.4%; искане да бъде изпратен в интернат – 8.8%.

Преобладаващата част от родителите - 54.7% са посочили, **че след извършването на противообществени прояви са започнали да се интересуват повече от проблемите на детето си**, а 43.9% са започнали да общуват по-често с него. По-ниски стойности по тези два показателя се наблюдават при отговорите на децата, съответно 42.9% и 36.2%. Въпреки разликите, отговорите са илюстрация на положителното влияние на възпитателното дело за изграждане на отношения на доверие между родителите и детето.

При анкетираните родители, девиациите в поведението на децата са ги накарали да осъзнаят необходимостта от съпричастност и по-добро познаване на техните проблеми, от по-добро общуване с детето и намиране на правилните средства за решаването им. 58.1% от анкетираните родители посочват, че винаги, когато са въщи общуват с детето си; 15.6% - когато сподели за проблем и иска съвет. 15.3% обаче посочват, че трудно общуват с детето си, а 7.8% - нямат време. Това неминуемо се отразява на взаимоотношенията дете – родител.

Изследването показва, че преобладаващата част от родителите - **47.3% търсят помощ от МКБППМН (30.6%) и техните помощни органи – центрове за превенция и консултативни кабинети (16.7%);** 42.1% търсят помощ от класния ръководител и учители; 24.8% от педагогически съветник (психолог) в училище; 23.7% от

инспектора на ДПС; 14.8 % от ОЗД. Най-ниски стойности за търсене на помощ са показани при НПО – 1.1%. Данните показват, че **родителите се доверяват на МКБШМН и търсят помощ и съдействие от тях.** (Анкетираните са имали възможност да посочват повече от един отговор).

Относно задоволяване нуждите на децата си, 18.7% от анкетираните родители посочват, че напълно задоволяват техните нужди, 30.8% ги задоволяват, макар и трудно, а 33.6% не винаги могат да задоволят нуждите на децата си. **При децата се наблюдават по-високи стойности при отговорите – според 20.9% от тях родителите напълно задоволяват нуждите им; според 43.0% родителите задоволяват нуждите им, макар и трудно, а 21.5% отговарят, че родителите им смятат, че искат много.**

Изследването установи, че по отношение на някои от факторите, допринесли за извършването на противообществени прояви, отговорите на анкетираните деца почти съвпадат с тези на техните родители. Децата и родителите са единомислени, че **лошите отношения родители - деца** въздействат интензивно върху личността на подрастващите и ги подтикват да извършат противообществени прояви – 12.8% от родителите смята така, спрямо 15.3% от анкетираните деца.

Лошите отношения между самите родители обаче се преценяват различно от гледна точка на негативното им влияние върху формирането на детската личност. По този показател процентът при анкетираните деца е значително по-нисък в сравнение с родителите им - 5.0%, при – 12.5% при родителите.

По отношение на родителския контрол, виждането на децата е по-различно от това на родителите - 11.5 смятат, че неупражняването на необходимия контрол върху поведението им е допринесло за извършването на противообществена проява, докато над два пъти повече (26.4%) от родителите правят същия извод. Нарушаването в количествено и качествено отношение на мярата на родителския контрол води до лоши възпитателни резултати, а тук - до улесняването на формирането на асоциално поведение.

Аналогични са и отговорите на анкетираните деца и родители във връзка с **необходимостта от пари за развлечения, подтикнала детето да извърши асоциална проява** - 16.5% при децата и 15.3% при родителите. Анкетираните родители също посочват (12.8% от тях), че **нуждата от силни преживявания** подтиква детето към извършването на противообществена проява.

Родителите преценяват като фактор с по-силно въздействие **желанието на детето да се издигне в очите на приятелите си** - 23.9% от анкетираните родители посочват този отговор, докато при децата по този показател делът е при 16.2%. Стремещт за утвърждаване на личността сред приятелите се превръща в активен и устойчив мотив, без оглед на резултата от действието.

Съществена разлика в отговорите на родителите и децата се наблюдава при определянето на **въздействието на приятелите за извършването на противообществена проява** - 53.9% от родителите сочат като особено силна ролята на приятелите за извършване на противообществена проява, докато при децата този отговор е посочен от 32.1% от анкетираните. Приятелската среда може да бъде мощен негативен фактор за развитие на девиантно поведение. Приемането и признаването в приятелския кръг е особено важно за задоволяване на потребността от самоутвърждаване, от общуване, от реализация на собствените възможности, дори с цената на отклоняване от общоприетите норми. Родителите смятат, че приятелите са оказали много силно влияние върху детето им и са повлияли върху формирането на асоциални нагласи и открито съпротивление на възпитателните въздействия. Високият процент (53.9%) в родителските отговори показва, че тези родители не могат да се справят с девиациите в поведението на децата си. Проблемът е с голяма обществена значимост и предполага усъвършенстване на работата на местните комисии с родителите, разширяване на формите и методите, обогатяване и мултиплициране на добрите практики на МКБППМН. За целта е необходимо допълнително социологическо проучване на явлението.

По отношение на **ролята на свободното време**, и децата и родителите са категорични, че безделието, липсата на полезни занимания през свободното време допринасят и подтикват маловръстните към извършване на противообществена проява - **20.4 % от децата и 28.3% от родителите посочват този отговор**. В тази връзка е необходимо да се използват по-системно и целенасочено възможностите на общините за ангажиране на свободното време на децата с интересни и стойностни за тяхното развитие занимания.

Участието на родителите на възпитателното дело и тяхното отношение към извършените отрицателни прояви на маловръстните има важно значение за резултатността и предотвратяване на повторно извършване на проявите. Повечето от отговорите на родителите се покриват с тези на децата като стойности: чувстват се неловко – 51.1% ,при 39.2% при децата; срамуват се - 49.7%. при 48.5% при децата;

36.1% са доволни, че са спрели детето им навреме, преди да направи нещо по-лошо, при 19.9% при децата; 26.4% са доволни, че детето им се разкайва за постъпката си, при 30.7% при децата. (Фиг. 12)

Фигура 12

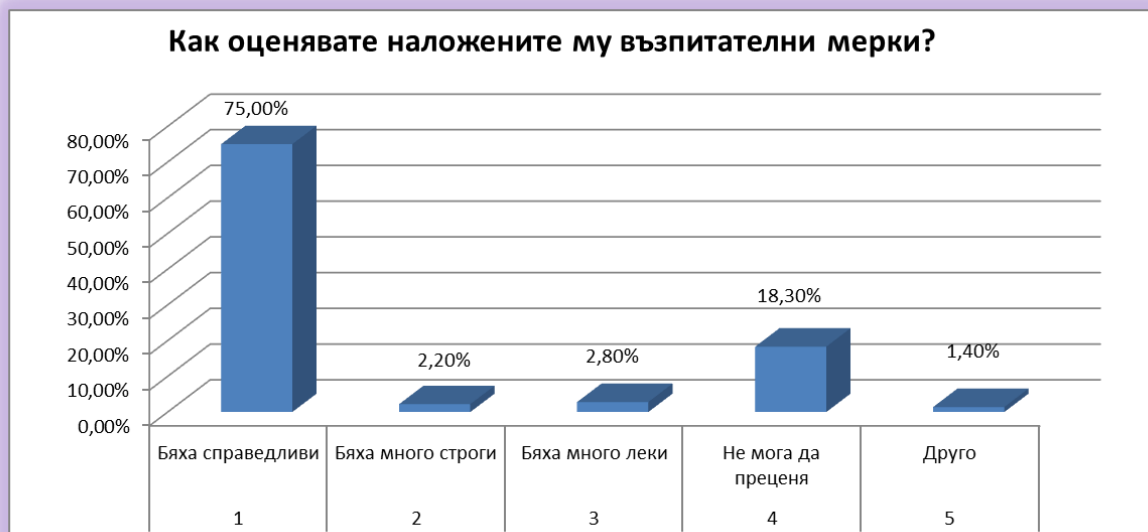
Преживяването на чувството за срам и неудобство е знак, че родителите правят преценка на собственото си поведение и проявяват стремеж за промяна и на поведението на децата си. Едва 5.8% от родителите считат, че децата им са били обвинени несправедливо. При децата този процент е малко по - висок – 8.6%.

По отношение на наложените възпитателни мерки отговорите на родителите се покриват с тези на децата – най-често налаганата мярка е била „поставяне под възпитателен надзор на обществен възпитател” – 63.9% от родителите и 63.9% от децата посочват този отговор; мярката „предупреждение” – 51.1% от родителите и 51.1% от децата; мярката „задължаване да участва в консултации, обучения, програми за преодоляване на отклоненията в поведението – 25.6% от родителите и 26.6% от децата.

Преобладаващата част от родителите (75%) оценяват наложените възпитателни мерки на техните деца като справедливи, докато при децата този показател процентът е по-нисък – 56.8%. (Фиг. 13) Едва 2.2% от родителите оценяват мерките като „много строги”, докато при децата този отговор е даден от 8.1% от анкетираните. Интерес представлява характеризирането на мерките като „много леки” - 2.8% от родителите и 1.4% от децата дават този отговор. Разликата в оценките вероятно се дължи на по-зрялото отношение на родителите към извършените деяния на децата им, както и на естественият стремеж на децата да се самооневиняват. Може да се направи изводът, че преобладаващата част от родителите приемат възпитателните

мерки като необходими. Родителите разбират, че налагането на мерките е в най-добрия интерес на техните деца, че се прави с превантивна цел, за да бъде предпазено детето от задълбочаване на девиациите в поведението му, а не с цел да бъде стигматизирано.

Фигура 13

Изследването показва **изключително висок процент на родителите – (93.8%), които смятат, че възпитателните мерки са помогнали на децата им да променят поведението си. От тях 33.6% смятат, че мерките са повлияли добре върху поведението на детето; 28% - много добре; 16.1% - средно; 16.1% - малко. Само 6.2% от родителите смятат, че мерките не са помогнали.**

В тази връзка **85.1% от родителите посочват, че след налагането на мярката забелязват промяна към по-добро в детето си, а 87.6% посочват, че след последното възпитателно дело, детето им не е извършило нови противообществени прояви. Само 5% отчитат, че липсва промяна.**

Сравняването на тези отговори с отговорите на анкетираните експерти показват следното: **експертите смятат, че наложените възпитателни мерки в повечето случаи предизвикват положителна промяна в отношението на самите родители към маловръстния (секретари – 78.5%; ИДПС – 65.5%; ОЗД – 62.8%). Тези високи проценти и на трите групи респонденти ясно указва, че възпитателните мерки създават оптимален вариант за постигане на ресоциализиращ ефект и ограничаване на повторно извършване на противообществени прояви.**

Резултатите от изследването показват, че **в 32.2 % от случаите на разглеждане на възпитателно дело са налагани и мерки на родителите. Най-често налаганата**

мярка по чл. 15 от ЗБППМН е “предупреждение” – 20.1%; 9.2% - “задължаване да посещава специално организирани беседи и консултации по въпросите на възпитанието”; 1.7% - „глоба”.

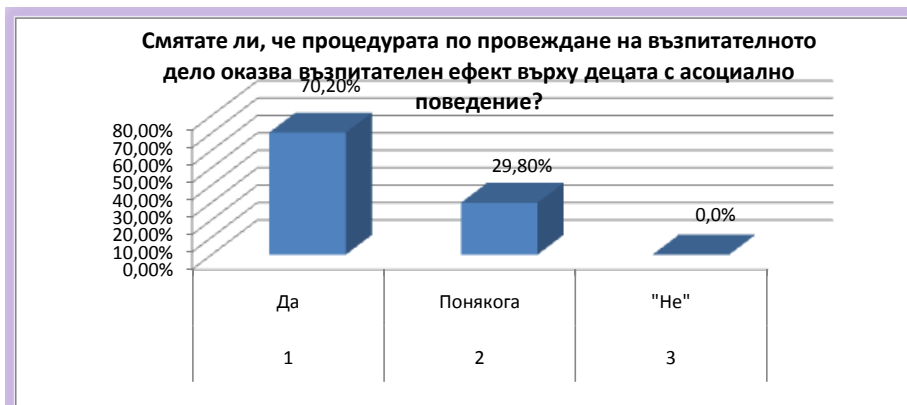
Интересно е разпределението на отговорите на родителите относно отражението, което наложената им от местната комисия мярка е дала върху общуването с детето им. Според 45.6% от родителите наложените им мерки се отразили позитивно на тяхното общуването с детето, 45.6% т.е същият процент родители отговарят, че мерките са се отразили позитивно отчасти, а 8.00% дават отрицателен отговор.

6.3.Секретари на МКБППМН

Обект на анализ в изследването са и становищата на специализираните институции, които работят по превенция на асоциалното поведение и закрилата на детето - секретари на МКБППМН, инспектори на ДПС и ОЗД. Целта е чрез съпоставяне на отговорите да се постигне по-голяма обективност при оценката на ефективността на възпитателните мерки.

Анализът на данните от изследването показва, че според 70.2% от анкетираните секретари **процедурата по възпитателното дело оказва възпитателен ефект** върху децата с асоциално поведение; 29.8% от секретарите считат, че процедурата оказва възпитателен ефект понякога; според 46.5% от ИДПС процедурата има възпитателен ефект върху маловръстни с асоциално поведение, а според 53.% от тях – понякога; повече от половината (51.8%) от представителите на ОЗД също посочват позитивния ефект на тази процедура, като 48.2% от тях посочват отговор „поякога”.(Фиг. 14)

Фигура 14

Абсолютно всички експерти считат, че възпитателното дело има добър ефект върху маловръстния. Нито едни не е посочил отрицателен отговор, което ясно илюстрира положителното въздействие на възпитателното дело върху маловръстните.

Приведените данни са недвусмислено доказателство, че **възпитателното дело е ефективен инструмент за превенция на девиантно поведение**, за предотвратяване на отрицателните последици от един наказателен процес срещу ненавършилото пълнолетие лице, както се посочва в коментара на Правило 11 от Правилата на ООН относно Минималните стандарти за осъществяване на правосъдие по отношение на ненавършили пълнолетие лица. Визираният в Правило 11 компетентен орган (в случая МКБППМН), разполага с много и разнообразни възпитателни мерки, които могат да бъдат прилагани комбинирано, с цел ресоциализацията на маловръстния, извършил противообществени прояви. Възпитателното дело дава възможност да се проучат по-задълбочено причините и факторите, довели до извършване на пративоправно деяние и на тази основа да се търсят начини за отстраняване или ограничаване на действието на тези фактори.

Някои от анкетираните експерти предлагат промяна в ЗБППМН – **при неизпълнение на мярката или когато маловръстният е извършил нови асоциални прояви, да не се повтаря цялата процедура по чл. 16 от ЗБППМН, а да се пристъпи към бързо разглеждане на ново възпитателно дело в едноседмичен срок.**

Интерес представляват оценките на секретарите във връзка със състоянието на маловръстните на възпитателното дело - 74.5% преценяват, че децата се чувстват неловко, според 57.4% децата се срамуват; според 14.9% от секретарите децата са равнодушни, (не са равнодушни според 85.1%). Според 75.5 % от секретарите децата изпитват разкаяние, а според 18.1% децата са доволни, че им се обръща внимание навреме. При децата отговорите са съответно – 32.2% отговарят, че се чувстват неловко, 30.7% са доволни, че са ги спряли навреме, 48.6%, разкайват. Разбира се не е изключен и субективен елемент при отговорите. (Фиг. 15)

Фигура 15

Промените в закона за БППМН 2004 г. оптимизираха дейността на съставите по чл. 11, ал. 2 от ЗБППМН, които разглеждат възпитателните дела. Новите разпоредби в закона – председателстването на състава от правоспособен юрист, изготвянето на доклад по разработен от Централната комисия образец, включващ информация за личностните особености на извършителя, неговата възраст, социален, психологически, здравословен и семеен статус, степента на полагане на грижи от родителите или лицата, които ги заместват, училищна среда, извършени асоциални прояви, неформалните контакти, които поддържа, дадената законова възможност маловръстният и неговите родители предварително да се запознаят с доклада, предоставената възможност за защита на правата и законните интереси на маловръстния от доверен представител или адвокат, предвиденият съдебен контрол върху решенията на местните комисии, с които се налагат възпитателни мерки без отделяне от семейството; двуинстанционното съдебно производство при възпитателните мерки, свързани с отделянето на малолетния или непълнолетния от семейството **са в пълно съответствие с Конвенцията на ООН за правата на детето и Минималните стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетните (Пекински правила) правила) и гарантират защитата на правата на маловръстния и справедливост на процедурата.**

Съставите по чл. 11, ал. 2 от Закона за БППМН се отнасят с необходимата отговорност към организацията и подготовката на възпитателното дело - задълбочено проучват факторите и мотивите за извършената противообществена проява, проучват психофизиологичните и личностни особености на детето, взаимоотношения в семейството, наличието на проблеми при социализацията на детето и т.н. Централната комисия периодично организира квалификационни семинари за тяхното професионално усъвършенстване. **Интересен социологически маркер на изследването – (процентът на обжалвани пред съда възпитателни мерки) потвърждава тази теза - 89.9% от анкетираните секретари посочват, че през последната година в тяхната местна комисия няма обжалвани пред съда решения на тричленните състави. Това е категорично доказателство както за професионализма на специалистите от системата за БППМН, така и за ефективността на възпитателното въздействие на предвидените от закона за БППМН мерки.**

Според 82.8% от анкетираните секретари, налаганите през последната година възпитателни мерки са били най-адекватни спрямо извършените деяния, а 17.0% посочват, че мерките са адекватни понякога. Същевременно над 2/3 от ИДПС (68.6%) също смятат, че наложените мерки винаги са адекватни.

Относно ефективността на възпитателните мерки, 94.7% от секретарите, 76.5% от ИДПС и 58.1% от социалните работници оценяват като най-ефективна мярка “поставяне под възпитателен надзор на обществен възпитател”. Тази мярка се утвърди като мярка с най-висок възпитателен потенциал поради извършваната от обществения възпитател индивидуална корекционно-възпитателна работа с маловръстния правонарушител. На второ място по ефективност 68.1% от анкетираните секретари оценяват мярката “**задължаване да участва в консултации, обучения и програми за преодоляване на отклоненията в поведението**”. Този процент при ИДПС е 55.8% и 62.8% при представителите на ОЗД, като в класацията на ОЗД мярката е посочена като най-ефективна.

В привеждането на мярката в изпълнение участват висококвалифицирани специалисти, които прилагат съвременни форми и методи на индивидуално и групово консултиране, фамилна терапия, тренинги и др. Изпълнението на мярката обикновено се осъществява в консултативните кабинети, централите за превенция и други помощни органи на МКБППМН, които функционират в над 154 комисии в страната.

На следващата позиция секретарите поставят мярката “задължаване на непълнолетния да извърши определена работа в полза на обществото” – 51.1%. Процентите при другите анкетираните специалисти по този показател са съответно 51.2% при ИДПС и 52.3% при социалните работници. Очевидно анкетираните експерти оценяват мярката като високо ефективна. Същевременно секретарите посочват и някои трудности при изпълнение на мярката, свързани с определени процедури и неизпълнение на мярката. **В тази връзка те предлагат въвеждане на стандарти за изпълнението на мярката.**

Висока оценка за ефективност е дадена и на мярката “предупреждение” - 42.6% от секретарите, съответно – 30.2% при ИДПС и 29.1% при представителите на ОЗД. Това е най-леката, предвидена в закона мярка. Ефективността ѝ обаче зависи до голяма степен от контрола по нейното изпълнение, както и съдействие от страна на родителите на компетентните институции и в частност на социалните работници и ОЗД.

Като друга ефективна мярка, анкетираните експерти оценяват “предупреждаване за настаняване във възпитателно училище интернат с изпитателен срок до шест месеца” (секретари – 39.4% ; ИДПС - 62.8% /на второ място в тяхната класация/ и 40.7% от представителите на ОЗД). Мярката има висока **ефективност, когато се съчетава с мерки за оздравяване на средата и особено, когато като партньори в нейното изпълнение се включат и родителите, обществен възпитател и специалисти от помощните органи на МКБППМН.**

Най-ниски стойности за ефективност са посочени при новите възпитателни мерки, реципирани през 2004 г., които не са свързани с отделяне от семейството – “забрана на непълнолетния да напуска настоящия си адрес” – секретари - 6.4% от анкетираните; ИДПС – 5.8”; ОЗД - 7.0%. Ниски са и оценките за мерките “забрана на непълнолетния да посещава определени места и заведения” и “забрана на непълнолетния да се среща и установява контакти с определени лица”. **Ниската ефективност се дължи на невъзможността за резултатен контрол при съвременното равнище на електронни и мобилни комуникации.** Същевременно, липсата на подзаконова нормативна уредба, свързана с ангажиментите на ИДПС и районните полицейски инспектори по контрола върху изпълнението на тези мерки води до силно ограничаване на тяхната резултатност. Независимо от това, някои експерти предлагат законова промяна, като тези мерки да се прилагат и по отношение на малолетни. Някои експерти предлагат контролът по изпълнението на мерките по чл. 13, ал. 1, т.т.т. 6, 7, 8 да се осъществява посредством **електронен**

мониторинг, както е напр. в Англия. Особено сериозен проблем по изпълнението и свързаното с това неналагане на мярката по т. 8 е непосочването от правонарушители предимно от ромски произход на достоверни данни за настоящ адрес.

Резултатите от изследването показват, че като най-ефективни във връзка с конкретните случаи се оценяват различните варианти на комбиниране на мерките по т. 1, т. 3, т. 4, т. 5 на чл. 13 ЗБППМН.

Разпоредбата на чл. 15 ЗБППМН предвижда налагане на мерки по отношение на родители или на лицата, които ги заместват, за които при разглеждане на възпитателното дело се установи, че не полагат достатъчно грижи за възпитанието на децата си. Данните от изследването показват оценката на експертите за ефективността на тези мерки.

Кои, мерки по чл. 15 ЗБППМН спрямо родителите са най-ефективни според Вас?

Отговори (респонденти)	Сек- рета- ри	ИДПС	ОЗД
предупреждение	38.3	25.6	24.4
задължаване да посещават специално организирани беседи и консултации по въпросите на възпитанието	61.7	40.0	54.7
глоба в размер от 50 до 1000 лева	60.6	67.4	52.3
замяна на глобата с полагане на безвъзмезден труд в полза на обществото до 160 часа	23.4	31.4	36.0
сезиране на прокуратурата в случаите когато поведението на родителите, или лицата, които ги заместват съставлява престъпление	26.6	37.6	37.2
сезиране на съда в случаите, когато поведението на родителя представлява опасност за личността, възпитанието, здравето или имуществото на детето или родителят по обективни причини не е в състояние да упражнява родителските си права	21.5	23.5	34.9

Като най-ефективни експертите посочват мерките “задължаване да посещават специално организирани беседи и консултации по въпросите на възпитанието” и

“глоба в размер от 50 до 1000 лв.”. Независимо от тези оценки обаче, комисиите имат проблеми при привеждане в изпълнение на мерките: трудно се осигурява присъствието на родители или на лицата, които ги заместват на консултациите; трудно се събират глобите, поради ниските доходи. В тази връзка експертите предлагат да се създаде “ефективен регламент за събираемост на глобите”.

Според анкетираниите, рядко се използват и възможностите на чл. 15, ал. 6 и ал. 7 от ЗБППМН за сезиране на прокуратурата в случаите когато поведението на родителите, или лицата, които ги заместват съставлява престъпление и сезиране на съда в случаите, когато поведението на родителя представлява опасност за личността, възпитанието, здравето или имуществото на детето или родителят по обективни причини не е в състояние да упражнява родителските си права.

Относно отговорността на родителите експертите предлагат промяна на законодателната уредба, която да дава практическа възможност за въздействие върху тяхното поведение. Предложенията визират въвеждане на нова разпоредба за налагане на мерки на родителите и без образуване на възпитателно дело, когато съществува висок риск детето да извърши противоправни деяния.

Експерти предлагат да се въведат като самостоятелни мерки по чл. 15 от ЗБППМН: “работа в полза на обществото”, а не само като замяна на глобата; “отстраняване или възстановяване с труд на родителя причинените от детето вреди, особено в случаите, когато детето е малолетно”.

6.4.Инспектори на детските педагогически стаи

Резултатите от изследването показват, че при вземане на решения по възпитателните дела, в повечето случаи съставите по чл. 11, ал. 2 от ЗБППМН взимат пред вид становището на ИДПС - според 25.6% от анкетираниите инспектори съставите винаги се съобразяват с тяхното становище, а според 50.00% - понякога.

Налагането на най-адекватните възпитателни мерки и контролът по тяхното изпълнение гарантира недопускане на повторно извършване на противообществени прояви. Според анкетираниите инспектори ДПС, едва **11.8% от маловръстните са привлечани за втори и повече пъти на възпитателно дело поради неподходящи възпитателни мерки.** При секретарите този дял е съвсем малък – 2.2%.

17.6% от анкетираниите инспектори смятат, че причина за повторно привлечане към възпитателно дело е недостатъчният контрол по изпълнението на мерките. По този показател процентът при секретарите е 12.9%.

Преобладаващата част от инспекторите - **88.2%** посочват, че неполагането на грижи и липсата на контрол от страна на родителите е причина за повторно привличане към възпитателно дело за извършени нови противообществени прояви, **90.3%** от секретарите посочват същата причина. Като други причини респондентите посочват: „продължаване на приятелски отношения в криминогенна среда” - ИДПС – 81.2%, секретари – 83.9%; „непосещение на училище” - ИДПС - 38.8, секретари – 49.5%; Според 7.6% от ИДПС и 18.3% от секретарите продължаващото насилие в семейството е причина за нови противообществени прояви

6.5. Представители на дирекциите „Социално подпомагане” – отдел за закрила на детето (ОЗД)

Преобладаващата част (**76.5%**) от анкетираните социални работници оценяват положително въздействието на налаганите възпитателни мерки, като според **74.1%** от тях мерките в повечето случаи са ефективни, а **2.4%** са отговорили „да, винаги”. Аналогични са и отговорите относно ефективността на мерките по отношение на родителите – „в повечето случаи” - **62.8%** и „да винаги” - **4.7%**. (Фиг. 16).

Фигура 16

Законът за БППМН и Законът за закрила на детето възлагат на социалните работници ангажменти във връзка с възпитателните дела. Според анкетираните

социални работници, най-активното им участие е: като доверени представители на детето (77.9% посочват този отговор); подготовка на социален доклад - 53.5% от анкетираните; участие в разискванията по време на делото – 52.3%; участие в тричленен състав – 27.9%, а според 11.6% от анкетираните - представяне на писмено становище.

Съставите по чл. 11, ал. 2 почти винаги се съобразяват със становищата на социалните работници при определяне на възпитателните мерки и мерките спрямо родителите. Повече от две трети анкетираните социални работници (74.4%) посочват, че техните предложения подпомагат тричленния състав при избора на възпитателни мерки и мерки по отношение на родителите.

Изводи от информацията относно настанените във ВУИ и СПИ малолетни и непълнолетни

Настанените в тези училища СПИ и ВУИ са предимно във възрастовата група 14–16 години. В сравнение с връстниците си, те са значително изостанали в образованието си с два–три класа. Тези маловръстни са извършители на многобройни кражби, грабежи, престъпления против личността, разпространение на наркотици. По отношение на тях преди настаняването им са им разглеждани по няколко възпитателни дела и са им налагани множество възпитателни мерки, включително и мярката “предупреждение за настаняване във ВУИ с изпитателен срок 6 месеца”. Мерките без отделяне от семейството обаче не са довели до промяна в поведението и по предложение на МКБППМН съдът е настанил маловръстните в рекреационно-възпитателни заведения.

Анализът на проведените полустандартизирани интервюта със 70 деца от всички ВУИ и СПИ показва, че **61 от тези 70 маловръстни оценяват настаняването в тези заведения като справедливо и полезно за тях.** Интересен факт е, че дори някои от интервюираните, които не дават положителна оценка на тези мерки, са отговорили положително на въпроса смятат ли, че настаняването във ВУИ и СПИ ще им помогне. Само в единични случаи, маловръстните са посочили, че след настаняването им в тези заведения са извършили нови противообществени прояви по време на ваканции и бягства.

Според психолог от обхванатите в проучването корекционно-възпитателни заведения наложената възпитателна мярка има положително въздействие, тъй като децата се извеждат от криминогенна среда, от влиянието на криминогенните фактори и

се поставят в нормална среда за живот и образование. Настаняването на маловръстни в тези заведения е добра алтернатива за образование и професионална подготовка.

7. Изводи и препоръки

Анализът показва, че системата за превенция и противодействие на асоциалното поведение на децата е адекватна на съвременните обществени условия и функционира нормално. В нея работят висококвалифицирани кадри. Разглеждането и решаването на възпитателните дела се осъществява след задълбочена подготовка и с необходимия професионализъм. **Налаганите възпитателни мерки и мерките по отношение на родителите влияят положително върху поведението на маловръстните правонарушители.**

-98.9% от анкетиранията деца споделят, че след разглеждане на възпитателно дело им е оказана подкрепа;

-81.1% от анкетиранията деца повече не са извършвали противоправни деяния,

- 93.8% от родителите посочват, че възпитателните мерки са помогнали на децата им да променят поведението си;

-89.9% от анкетиранията секретари посочват, че през последната година в тяхната местна комисия няма обжалвани пред съда решения на тричленните състави.

Същевременно съществуват и някои нормативни пропуски, които касаят изпълнението и контрола на някои от мерките (чл. 13, ал. 1, т.т.т. 6, 7, 8 от ЗБППМН).

Като резултат от анализа биха могли да се направят следните препоръки:

-Да се усъвършенства дейността на местните комисии и координацията на работата с родителите на маловръстните, извършили противообществени прояви;

-ЦКБППМН да разработи програма за работа с родители във връзка с извършени от техните деца противообществени прояви и престъпления;

-Да се промени възрастта за настаняването на маловръстни в СПИ и ВУИ - не след навършване на 8, както е сега, а след навършване на 12 години;

-Местните комисии за БППМН да засилят дейността си по чл. 10, ал. 1, б. „е” от ЗБППМН – контрол върху поведението на малолетни и непълнолетни, излезли от възпитателни училища – интернати, социално педагогически интернати и поправителни домове и предприемане на мерки за по-нататъшното им правилно развитие;

-На всеки 6 месеца МКБППМН да анализират въздействието на наложените възпитателни мерки и мерките по чл.15 ЗБППМН и да докладват в Централната комисия;

-Да се обсъди и предложи промяна в законодателната уредба относно привеждането в изпълнение на мерките по чл. 13, ал. 1, т.т.т.6,7 и 8 от Закона за БППМН, както и относно отговорността на родителите за поведението на техните деца, като се предвиди налагане на санкции на родители и без да има образувано възпитателно дело.